

Spisovateľ a nespisovateľ

Peter Pišťanek

Peter Darovec

DAROVEC, P.: Writer or Not. Peter Pišťanek and the Status of the Author
SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 69, 2022, no. 1, pp. 44-54

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.1.4>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6946-8566>

Key words: Peter Pišťanek, public image, writer as character, author and writer, literary field

The article deals with controversies concerning the authorial self-presentation of the Slovak writer Peter Pišťanek (1960 – 2015) and changes his attitude towards the role of the writer underwent. In the 1990s, when Pišťanek was a publishing author and his work was widely discussed, he ostentatiously rejected the status of the writer. However, later, after he stopped being active as an author, he partially assumed it. Until then, he would repeatedly present himself as a non-elite word craftsman (worker). This radical public gesture brought him a unique position in the Slovak literary field in the early 1990s. He would degrade the status of the writer both in his public self-presentations and in the key works of his first creative period. In these, the characters of writers are portrayed with a radical irony. Paradoxically, at the break of the 21st century, after he publically declared that he no longer writes fiction, Pišťanek embraced the role of the celebrity author. This shift can be observed in his editorial activities and interviews and journalism he authored at that time. Empathetic understanding of the character of the writer replaced the former ironic detachment.

Kľúčové slová: Peter Pišťanek, mimotextová sebaaprezentácia, autor a spisovateľ, postava spisovateľa, literárne pole

O kontroverznosti diela autora Petra Pišťanka, ale ani o kontroverznosti jeho mediálne starostlivo tvoreného, a predsa protirečivého spisovateľského autoportrétu azda netreba pochybovať. Recepciu autorovho diela i jeho mimotextových sebareprezentácií z pozície spisovateľa, ktorý zároveň odmietal zaužívaný status spisovateľa, sprevádzali spory a rozpory už od počiatkov jeho oficiálneho publikovania. Od literárnokriticky i čitateľsky vyhraneného, občas až emočne vypätého prijímania, respektíve odmietania jeho debutového románu *Rivers of Babylon* na počiatku deväťdesiatych rokov až po škandalózne a široko mediálne reflektované vymazávanie zbierky poviedok *Sekerou a nožom* z povinného čítania o štvrtstoročie neskôr, rok po Pišťankovej smrti. Zaujímavejšou než tieto a mnohé ďalšie vonkajšie kontroverzie spojené s jeho „životom a dielom“ sa však javí tak trochu protirečivá – v prípade Pišťanka inou byť ani nemôže – téza, že demonštratívne odmietal rolu spisovateľa (v tradičnom zmysle) v čase, keď bol plodným a publikujúcim autorom, a naopak, čiastočne sa do nej štylizoval v čase, keď na tvorbu umeleckého textu verejne rezignoval.

P. Pišťanek vstúpil do oficiálnej literatúry v čase udalostí novembra 1989. Časopisecky debutoval tesne pred Nežnou revolúciou, knižne tesne po nej, teda v období azda najvýraznejšej zmeny spoločenského statusu spisovateľa v slovenskej spoločnosti minimálne od čias národného obrodovania. Inštitúcia spisovateľa, ktorá v rôznych dobách rôznymi spôsobmi suplovala aj iné, v dobovej slovenskej spoločnosti neprítomné funkcie, si historicky vysokú prestíž udržala napriek celkovej nivelizácii spoločnosti komunistickým režimom aj v druhej polovici 20. storočia – hoci v politicky podmienenene pozmenenej podobe. Až prudká – a preto v istých ohľadoch aj nezvládnutá – demokratizácia a liberalizácia na počiatku deväťdesiatych rokov priniesli so sebou okrem iných, pre občanov iste viditeľnejších radikálnych zmien aj výraznú zmenu – a treba povedať, že sa ňou myslí zníženie – spoločenského štatútu spisovateľa. Dôvody aj efekty tejto marginalizácie postavenia slovenského spisovateľa v spoločnosti pritom nie sú len ekonomické a nie sú ani jednoznačne negatívne. Mnohým spisovateľom sa síce nepochybne skomplikovala osobná situácia a negatívne vnímali tiež celkové zníženie vplyvu spisovateľov na dianie v spoločnosti. Avšak iní, najmä mladší autori sa na túto zmenu adaptovali pomerne rýchlo a našli si novú, možno skromnejšiu, no z hľadiska osobnostnej integrity komfortnejšiu, autentickejšiu pozíciu. A niektorí sa stali priamo nositeľmi tejto zmeny pozície. Medzi nimi zrejme najvýraznejšie práve P. Pišťanek – charakterom svojej prozaickej tvorby, ktorá namiesto vysokej umeleckej štylizácie tenduje skôr k svetu popkultúry, ale aj príbehom, ktorý o svojej prozaickej činnosti a následne aj o sebe samom od začiatku mediálne vytváral. Nové a pre mnohých šokujúco nízke či až vulgárne témy, prostredia a jazykové prostriedky dopĺňa rovnako znižujúcimi mediálnymi úvahami o komerčných ambíciách svojich próz či o ich výhradne zábavnom účele. Bez ohľadu na to, že tieto prezentácie boli viac autorskou provokáciou než vyjadrením skutkového stavu (o umeleckom rozmere jeho próz už v tom čase málokto v literárnych kruhoch pochyboval), riadene a konzistentne sa nimi situoval zo spoločensky očakávanej spisovateľskej pozície nad inými ľuďmi do pozície medzi ľuďmi. „Podoba spisovateľa sa utvára tak, aby poslúžila na obsadenie už *existujúcej* pozície v literárnom poli (konformne, vo vzťahu k podobe literárneho poľa stabilizujúco), alebo na *vytvorenie* pozície *novej*, resp. na zvýznamnenie dovtedy marginálnej pozície (a na

46 jej presun do centra literárneho poľa“ (Barborík 2018: 10). Ak prijme takéto delenie aj ako možnosti vytvárania vlastného obrazu spisovateľa, v Pišťankovom prípade ide celkom zjavne o tú druhú; ide tu o úsilie zaujať principiálne novú pozíciu, ktorá by sa dala označiť aj ako pozícia autora – nespisovateľa. S týmto radikálnym gestom Pišťanek získal v slovenskom literárnom poli¹ prvej polovice deväťdesiatych rokov jedinečnú pozíciu, ktorá sa vzápätí stala aj inšpiráciou pre viacerých jeho nasledovníkov.

Sociológ Pierre Bourdieu definuje ako opozitum heteronómny a autonómny prístup literatúry a spisovateľa k mocenskému poľu, pričom heteronómny princíp v zásade generuje diela v nejakom zmysle poplatné tomuto poľu, podmienené vonkajškovou objednávkou – napríklad literárne texty meštiacke alebo komerčné (Bourdieu 2010: 289). Autonómny princíp naopak smeruje k umeniu nezávislému od tohto poľa, k zodpovednosti spisovateľa len seba samému a vnútornej logike vlastného textu. Pišťanek sa však svojím prozaickým písaním prvej polovice deväťdesiatych rokov ocitá v špecifickej pozícii spisovateľa, ktorý sa pokúša naraz vyhovieť obom týmto opozitným princípom. V mediálnych rozhovoroch deklaruje ambíciu naplniť čitateľské požiadavky čím širšieho publika, v prózach však zároveň do dôsledkov naplnia svoje vlastné požiadavky na sofistikovanú poetiku literárneho textu a jeho imanentnú štruktúrnú konzistentnosť. Zrušiť túto dualistickú štruktúru a uspieť tak zároveň umelecky aj komerčne sa však P. Pišťankovi v zásade nepodarilo. Uspel síce podľa špecifických kritérií, ako je spoločenská kvalita publika a symbolický zisk (Bourdieu 2010: 159), komerčný úspech sa však nedostavil a na veľmi limitovanom domácom trhu zrejme ani dostaviť nemohol.

P. Pišťanek bol prakticky hneď od svojho vstupu do oficiálnej literatúry výrazne prítomný nielen ako emotívne prijímaný a mimoriadne diskutovaný prozaik, ale aj ako veľmi frekventovane vyhľadávaný respondent rozhovorov v dennej tlači a iných, nielen kultúrnych periodikách. A ostal ním aj v rokoch, keď umeleckú literatúru nevydával. Neboli to vždy rozhovory pri príležitosti vydania novej prózy, ale prakticky vždy bol v nich Pišťanek oslovený ako spisovateľ – hoci práve v týchto rozhovoroch túto pozíciu veľkolepými gestami odmietal. Zároveň pritom silnými gestami odmietal či aspoň ironizoval aj celú dovtedajšiu podobu vysokej literatúry. Pripadala mu smiešne „utáraná a prejemnená“ a v jej neživotnosti a neveriteľnosti videl paralelu aj so slovenským filmom: „Väčšinou išlo o akýsi intelektuálny svet, manžel je napríklad astrofyzik, ktorý umiera a nechce to povedať manželke, profesorke baletu“ (Taragel 2010).

Vysoký status spisovateľa Pišťanek ironicky znižoval pri rôznych príležitostiach a rôznymi spôsobmi. Napríklad sa stal členom Spolku maďarských spisovateľov na Slovensku napriek tomu, že vôbec neovládal maďarčinu. Toto subverzívne gestické členstvo bolo zároveň jeho jediné v akejkoľvek spisovateľskej organizácii.

1 Termín „literárne pole“ je použitý v tom zmysle, ako ho definuje francúzsky sociológ P. Bourdieu (Bourdieu 2010: 142).

Napriek tomu, že Pišťankove prózy boli od počiatku umelecky ambiciózne a tak k nim pristupovala aj literárna kritika,² ich autor sa od svojho vstupu do oficiálnej literatúry opakovane štylizoval ako neelitársky remeselník slova. Priznával si síce schopnosť precízne a nápadito formulovať, vždy však zároveň pripomínal, že táto zručnosť nemá priamu súvislosť s oblasťou vysokého umenia, že sa dá rovnako dobre ako v oblasti umeleckej literatúry fruktifikovať aj v spotrebnejších žánroch – od publicistiky až po reklamu. O tejto svojej prednosti napokon často hovoril aj v dlhom období demonštratívneho nepísania a nevydávania umeleckej literatúry – najmä v rozhovoroch pri príležitosti vydania iných ako prozaických kníh: „Našťastie, zostala mi remeselná zručnosť, ktorú využívam pri písaní článkov, publicistiky či scenárov. Písanie prózy mi už dlho nič nehovorí, už necítim ten vnútorný pretlak, tú túžbu podeliť sa s čitateľmi o príbeh. Som v polohe povrazochodca, ktorému v polovici cesty odrazu skončil povraz. Stratíš motiváciu k fabulácii a čo? Kam ďalej? Ale netvrdím, že to je trvalý stav“ (Taragel 2010). Či v inom rozhovore z tohto neskoršieho obdobia: „Stratí sa motivácia, ale schopnosť v zmysle remeselnej zručnosti ostane. Stratí sa nutkanie, potreba dávať von nejakú sebareflexiu, taký ten exhibicionizmus. Nebyť toho, že splácam všelijaké pôžičky a líziny, asi by som sa úplne odmlčal. To však nejde. Živím sa tým. Remeslo, technika sa predsa nestrať“ (Akácsová 2006).

Ak je práve remeselná zručnosť, schopnosť formulovať samým autorom identifikovaným nástrojom vlastného kariérneho úspechu, tak je zároveň aj tým, čím sa P. Pišťanek zásadne vymedzuje oproti mnohým svojim literárnym postavám. Práve limitujúci nedostatok schopnosti formulovať, vyjadrovať sa slovom, je jednou z ich základných charakteristík – Martin Junec v novele *Muzika* nie je schopný napísať list, ktorý môže zásadne zmeniť jeho život; Ferko z poviedky *Čas* nedokáže písať literárny text, hoci by aj chcel; mafiánsky pisateľ poviedky v próze *Kozmický vek* svoj text síce vytvorí, no zároveň si stále uvedomuje, že sa v písanom prejave nevie adekvátne vyjadriť (Pišťanek 2016).

Gestom pragmatického odstupu remeselníka, nespisovateľa od vlastnej literárnej produkcie je aj zdôrazňovanie jej fiktívneho charakteru. Ide tu o deklarované anulovanie autorovho vzťahu medzi osobným životom, teda svetom súkromných zážitkov, skúseností, názorov a jeho prácou, tvorbou literárneho textu. Pišťanek sa k svojim prózám hlási ako autor, nie však ako spisovateľ, ktorý by cez ne prezentoval čokoľvek zo svojho súkromia alebo spoločenských postojov. Hneď od počiatku sa na literárnej scéne vymedzuje mediálnymi tvrdeniami, že vo svojich prozaických textoch nie je prítomný inak ako autor: „Všetko si vymyslím a je to zaujímavejšie, ako keby som opisoval to, čím žijem. [...] Najautentickejším textom, aký poznám, je bratislavský telefónny zoznam. Mňa vždy zaujímalo to, čo vzniká vo fantázii“ (Petránsky 1996).

Nie je to však ani zďaleka pravda – naopak, Pišťanek vo svojich najoceňovanejších prózach vydaných v deväťdesiatych rokoch pracuje s až prekvapujúcim

2 Aj tá časť literárnej kritiky, ktorá v čase vydania Pišťankovho debutu ešte odmietla jeho poetiku ako jednoduché, umelecky neambiciózne prelamanie tabu, svoj postoj následne prehodnotila a produktívne identifikovala aj viaceré hlbšie sémantické vrstvy jeho próz (napríklad Součková 2006: 75-90). O peripetiách kritického prijatia prvých autorových próz referuje viacero štúdií (Barborík 1992: 22-29, Darovec 2020: 28-30).

48 roč. 69, 2022, č. 1
objemom látkového materiálu, ktorý má úzku súvislosť s jeho vlastnou životnou skúsenosťou. Pri evidencii tejto látkovej životnej skúsenosti môžeme hovoriť o jasných, evidentných súvislostiach, ale skusmo sa dá uvažovať aj o tých jemnejších. V jeho prózach sa opakuje základný motív cesty z dediny do mesta – za prácou aj za kariérnym úspechom. Je to, samozrejme, aj príbeh P. Pišťanka, celoživotného „vlakára“ na trati Devínska Nová Ves – centrum Bratislavy. Z opakujúcich sa typov postáv možno spomenúť aspoň tú najpríznačkovejšiu – deda, ktorý má v Pišťankových dielach, ale aj v živote veľmi špeciálne postavenie. Prechádza takmer všetkými knihami vrátane tých neprozaických (*Recepty z rodinného archívu* sú vlastne komentovanou rekonštrukciou dedových receptov nielen na prípravu jedla, ale aj na život). Postava deda je v Pišťankových knihách jedinou, na ktorú nie je nazierané optikou ironie a nespájajú sa s ňou žiadne negatívne konotácie. Je to postava, ktorú sa oplatí hľadať (*Mladý Dôň*), postava bolestne stratená v detstve (*Debutant*) či šťastne prítomná (*Rukojemník*). Na svojho skutočného deda v neskorých rozhovoroch spomínal s rovnakou pozitívnou nostalgiou, ktorá sprevádza jeho variácie literárnej postavy deda: „môj dedo, bol to muž môjho života. On do mňa vložil fantáziu, istotu, že o všetkom sa dá rozprávať, že všeličo sa dá vymyslieť“ (Andrejčáková 2015). O význame deda v Pišťankovom živote vypovedá aj miera frustrácie z jeho absencie: „Zomrel v roku 1970 na tretí infarkt. Mal som vtedy len desať rokov, doslovne sa mi zrútil svet“ (Taragel 2010). A ešte: „dedo zomrel a ja som ostal ako kôl v plote. Prinajmenšom tak som sa cítil“ (Taragel 2010).

Rovnako úzke konexie literárnej fikcie s autorovou životnou skúsenosťou sa dajú demonštrovať aj na Pišťankovom zvyku zasadzovať prózy prakticky výhradne do prostredí, ktoré dôverne pozná. V prvom rade je to už zmienené prostredie na pomedzí mesta a dediny, prímestskej periferie. Je to však aj množstvo pracovných prostredí totožných v Pišťankovom občianskom živote aj v jeho prózach: skláreň, tehelňa, vodáreň, technické zákulisie divadla, parkovisko. Občas dokonca pridá jeho rozprávač aj vetu, ktorá na túto skúsenosť odkazuje: „Každý, kto robil na smeny v monotónnom hukote strojov, to pozná“ (Pišťanek 2016: 125).

Pišťankov osobný prestup z prostredí manuálnej práce do sveta kariérneho úspechu (v tomto prípade nepochybne vyvolaného práve pozitívnym prijatím jeho próz) vidieť už v *Rivers of Babylon 2*, kde pribúdajú atraktívnejšie prostredia marketingu či filmového priemyslu – tak ako ich v tom čase pre seba v skutočnom živote objavoval sám Pišťanek. V neskoréj novele *Neva* je to dokonca mondénny literárny vlak plný významných spisovateľov vrátane rozprávača – taktiež inšpirovaný skutočným zážitkom.

Tak ako v prvých rozhovoroch Pišťanek rázne odmietal angažmán vlastného života v prozaickej fikcii, tak naopak v posledných rozhovoroch opakovane pripúšťal, že veľa zo svojej životnej skúsenosti použil vo svojich prózach: „Napokon, asi každá kniha ktoréhokoľvek spisovateľa je do istej miery autobiografická, keďže jej autor je niekde vnútri vždy prítomný“ (Nagy 2014).

Na pozitívnu kritickú, ale aj čitateľskú recepciu svojich próz reagoval prakticky od začiatku znižujúcim gestom akcentovania absencie finančného efektu tohto úspechu: „Popularita bez peňazí nemá nijaký zmysel. [...] Literatúra je na Slovensku veľmi drahé hoby“ (Páľková 1996: 1). Takto napokon zdôvodňoval

aj svoj spektakulárny³ prvý odchod z literatúry o pár rokov neskôr.⁴ Ani raz vtedy nespomenul iný dôvod ako nenaplnenie predstáv o adekvátnej odmene. Nehovoril o vyčerpaní svojej výraznej, no ťažko opakovateľnej poetiky, ktorá mu zabezpečila úspech v prvej polovici deväťdesiatych rokov, no ktorú na ich konci už avizovalo rozpačité prijímanie jeho posledných próz.

Tento dôvod prerušenia publikovania prózy však už Pišťanek pripúšťal v rozhovoroch o pätnásť rokov neskôr – pri príležitosti návratu na prozaickú scénu s inovovanou poetikou, do ktorej vkladal nové nádeje na úspech: „A predovšetkým, vedel som, že už nemôžem donekonečna omieľať tú vyvetranú poetiku Rivers of Babylon, ktorá mi v 90. rokoch získala krátkodobú popularitu. Musel som pre seba nájsť nový jazyk, nový fundament. Do akej miery sa mi to podarilo, posúdia čitatelia“ (Nagy 2014).

Pišťankovo dlhodobé ironické znižovanie spoločenského statusu spisovateľa sa neodohrávalo len na úrovni mediálnej sebareprezentácie, ale našlo si realizáciu aj v samotných prózach. Aj v nich pritom platí, že s postupujúcim časom sa radikálne ironické gesto odstupu menilo na akceptáciu pozície spisovateľa. Hrdinami jeho prózy boli najmä jednoduchí, často až obmedzení ľudia zameraní na napĺňanie svojich bazálnych, telesných potrieb. Lenže až prekvapujúco často sa v nich vyskytli aj postavy spisovateľov či širšie intelektuálov – a platí pritom, že práve na nich sa v prózach vydaných v deväťdesiatych rokoch nazeralo azda ešte tvrdšie, ironickejšie než na Pišťankove typické simplicítné typy. Zaujímavé je v tejto situácii to, že práve a prakticky výhradne títo denuncovaní spisovateľskí kolegovia mali svoj reálny, nijako neskrývaný predobraz v reálnych spisovateľských kolegoch. Pišťanek v prózach len veľmi zriedka používal narážky na konkrétnych ľudí – v podstate sa obmedzil práve na spisovateľov. V *Rivers of Babylon* to bol kolega zo spisovateľských začiatkov a neskôr politik a intelektuál Boris Zala (v románe ako Laza), v pokračovaní *Rivers of Babylon 2*, ktoré vznikalo už počas Pišťankovho plnohodnotného fungovania v literárnom poli, je týchto radikálne ironických pejoratívnych spisovateľských narážok viac. Je tu postava s totožným priezviskom ako reálny slovenský básnik (Majerník), v románe uvádzaná ako „vyžierač nedojedených tanierov“ (Pišťanek 1994: 19), ale aj zrejma denunciačná alúzia na básnikov takzvanej barbarskej generácie: „Kritika si pre nich našla i škatuľku; nazýva ich bastardskou generáciou. [...] traja vlasáči-bradáči, básnici. Večne vysedávajú pri pive a tvária sa tragicky. Dakedy prídu v spoločnosti obstarožných a škaredých kúnd, ktoré im potom platia nápoje“ (Pišťanek 1994: 19). V poviedke *Kozmický vek* je to provokatívny odkaz blízkeho priateľovi z literárnych začiatkov Milošovi Žiakovi. V podaní rasistického vulgárneho rozprávača znie: „Jeden taký

3 Opakovane avizovaným rozlúčkovým gestom malo byť vydanie *Rivers of Babylon 3 alebo Fredyho koniec*. Sám Pišťanek ho ako rozlúčkový označuje vo viacerých rozhovoroch, ale aj v autopoetrte uvádzajúcom zborníkové publikovanie poviedky *Kozmický vek*: „V zriedkavých voľných chvíľach sa pokúšam dokončiť román *Rivers of Babylon 3: Fredyho koniec*, ktorý bude mojou dôstojnou rozlúčkou s tzv. svetom literatúry“ (Pišťanek 1999b: 202).

4 Často sa prezentuje ako bonviván, ktorému príjmy z literatúry nedokázali zabezpečiť očakávaný životný štandard. Zároveň odkazuje na svoju schopnosť byť úspešný v iných, lukratívnejších oblastiach: „Ako požívачný extrémista má rád akostné liehoviny, dobré jedlo a cestovanie, a na to si musí zarobiť inak. Možno to súvisí aj s tempom jeho písania.“ Realita po roku 1989 sa totiž pre spisovateľov ukázala trochu tristnejšia, ako očakávali. „Myslel som si, že čím lepšie budem písať, tým budú knihy úspešnejšie a ja slávnejší a bohatší. No zo ,sily‘ nášho trhu som rýchlo vytriezvel“ (Andrejčáková 2002).

50 *krpatý Žid, čo v Blave kšeftuje so zbraňami, má za ženu ruskú Židovku, a ona si sem dotiahla z Ruska celú familiiu. Všetko Židia, ináč. Aj jej brat, švager toho krpatého. Volá sa Chudožnikov alebo tak nejako. Vraj píše do novin. Má strašne inteligentnú tvár*“ (Pišťanek 2016: 265).

V radikálne ironickom antispisovateľskom geste ide Pišťanek ešte ďalej, keď svojej putujúcej postave známej ako Fredy Špáršvajn prisúdi v *Rivers of Babylon* z okrem niektorých predchádzajúcich podobností s vlastným životopisom (práca strážcu parkoviska a podobne) aj premenu na spisovateľa, scenáristu. Fredymu prisúdi aluzívne priezvisko Mešťanek a nechá ho – samozrejme úspešne, remeselné zručne – písať skripty pre dosť špecializované porno. A rovnako ako v tejto fáze života sám Pišťanek, aj jeho postava Fredy Mešťanek sa „i napriek svojmu pokročilému veku – prihlásil na štúdium dramaturgie a scenáristiky na Vysokej škole múzických umení“ (Pišťanek 1994: 144). Pre úplnosť a vyváženie sa dá uviesť ešte jeden obraz spisovateľa, ktorý sa ako možný autoportrét (z hľadiska erotickej úspešnosti tentoraz naopak zrejme trochu prikrášený) mihne v novele *Muzika*. Je to akýsi spisovateľ pracujúci práve v rovnakej vodárenskej pobočke, ktorou prešiel aj Pišťanek: „Jeden od nich, z vodárne na Mudroňovej ulici, je vraj spisovateľ či čo. Martin v živote od neho nič nečítal, ale vie, že mileniek má kopu“ (Pišťanek 2016: 126).

Ak sa postava spisovateľa zjavuje v Pišťankových emblémových prózach relatívne často, ale vždy len okrajovo, tak naopak spisovateľstvo hrá dôležitú, priam kľúčovú úlohu v jeho dvoch marginálnych poviedkach, až postupne dopĺňaných do druhého a tretieho vydania zbierky *Mladý Dôňč*. Nie je zrejme náhodou, že obe tieto kratšie prózy vznikli pôvodne ako súťažné texty do dobovo populárnej (a finančne zaujímavej) anonymnej literárnej súťaže *Poviedka* (či „literárnych pretekov“, ako súťaž v intenciách svojho znižujúceho gesta Pišťanek opakovane nazýval). Tematizácia spisovateľstva a spisovateľa má v nich autoreferenčný charakter, ako to občas pri súťažných textoch písaných primárne pre konkrétnu porotu býva.

V poviedke *Čas* je jednou z dvoch hlavných postáv nesympatický, fyzicky odpudivý spisovateľ Granec. Tak ako iné Pišťankove postavy aj Lubo Granec sa dostáva z dediny do mesta, kde robí umeleckú kariéru – na rozdiel od tých predchádzajúcich však tá jeho, spisovateľská, nie je principiálne ironicky znižovaná. Grancov úspech ilustruje iróniou nespochybnená veta: „Lubo Granec sa stal známym spisovateľom“ (Pišťanek 2016: 247). Dokonca sa v rodnej obci nájde človek, ktorý (a tu už istú iróniu cítiť) „priznal, že si Majstra vysoko váži“ (Pišťanek 2016: 248). Tento spisovateľ, človek ducha a tvorby, napokon aj dopadne predsa len o kúsok lepšie ako iné Pišťankove postavy, ktoré žijú len svojimi telesnými potrebami. I keď sa záver jeho života opäť spája s neprijemne expresívnymi obrazmi tela – „Srdce raz odmietne poháňať jeho spuchnuté požívačné telo“ –, v skúške času obstojí jeho celoživotná spisovateľská práca celkom dobre, navyše bez irónie: „Grancova práca tu však ostatne oveľa dlhšie“ (Pišťanek 2016: 250).

V poviedke *Kozmický vek* je spisovateľom dokonca mafián. Štatút spisovateľa si v nej nárokuje nevzdelaný, najmä však – pre Pišťanka príznačne – štylisticky nekompetentný rozprávač: „Ja neni som hlúpy, ani sprostý, ja sa len neviem tak vyjadriť, keď to píšem“ (Pišťanek 2016: 253). Aj takáto osoba sa však v ironických intenciách danej prózy môže pokladať za spisovateľa, keďže latka je podľa neho nastavená mimoriadne nízko. V alúzii na *Knihu o cintoríne* Daniely Kapitáňovej

sa Pišťanek mafiánsky spisovateľ zamýšľa: „*Vraj nejaký úplný chuj napísal nejakú knihu o cintoríne a vyšlo mu to a stal sa úplným spisovateľom, tak prečo by som ja nemohol byť lepší ako nejaký dement z Komárna*“ (Pišťanek 2016: 254).

V roku 1999, v ktorom sa Pišťanek mnohokrátym spôsobom lúčil s písaním umeleckej literatúry, bol stále ešte tým jasne deklarovaným nespisovateľom, do ktorého sa štylizoval celé predchádzajúce desaťročie. V medailóne predchádzajúcom „spisovateľskej“ poviedke *Kozmický vek* v zborníku *Poviedka '99* najprv sám seba charakterizuje rôznymi inými funkciami: „*Som publicistom, cestovateľom, znalcom akostných cestovín...*“, až potom kurtoázne pripustí svoje literárne angažmán: „*Pre účely tejto publikácie budú asi najzaujímavejšie moje aktivity ako príležitostného autora beletrie*“ (Pišťanek 1999b: 201). Lenže k tomuto sebaznižujúcemu gestu nespisovateľa vždy neodmysliteľne patrilo, že malo ísť o nespisovateľa úspešného, spoločensky oceňovaného, víťazného.⁵ Ak v poviedkovej súťaži Pišťanek opakovane čiastočne uspel, ale nezvíťazil, neváhal svoje rozčarovanie formulovať priamo v zborníkovom medailóne: „*Literárnych pretekov som sa zúčastnil dvakrát v živote: Poviedka '96 a Poviedka '99. V obidvoch som získal cenu útechy, čím je môjmu športovému duchu doživotne účinené zadosť*“ (Pišťanek 1999b: 202).

V Pišťankovej neskorej prozaickej tvorbe, ku ktorej sa vrátil o pätnásť rokov neskôr krátko pred smrťou, sa už stretávame s úplne iným zobrazením postavy spisovateľa. V novele *Neve* je to empaticky poňatý kedysi taký ironizovaný spisovateľ – intelektuál v dramatickej osobnej kríze, ktorú sa pokúša reflektovať hlbokomyseľným rozhovorom a erotickým vzťahom s tajomnou ženou. Jeho štatút spisovateľa nie je spochybňovaný – do svojho osudového mesta dokonca prvýkrát prichádza špeciálnym spisovateľským vlakom (v tomto motíve sa odráža autorova osobná skúsenosť z výpravného podujatia Literárny expres Európa 2000, ktorého sa Pišťanek zúčastnil – dosť paradoxne, no v intenciách sledovanej témy príznačne – rok po tom, čo veľkolepo ohlásil svoj odchod zo sveta literatúry).

Kým sa však Pišťanek k tomuto typu spisovateľa v *Neve* dostal, prešlo jeden a pol dekády nepublikovania próz, zato však frekventovaného vydávania kníh v iných žánroch. Hneď prvá takáto kniha ho ukazuje po novom ako neprozaika, zato však ako celebritného spisovateľa. V roku 2003 vydáva *Recepty z rodinného archívu*, čím sa hlási do sveta známych osôb, ktoré v tomto populárnom žánri amatérsky varia a zároveň dávajú nazerať do svojho súkromia.

V rovnakom roku publikuje výber zo svojej publicistiky *Traktoristi a buzeranti*. V ňom síce okrem názvu veľa kontroverzných textov nie je, to sa však rozhodne nedá povedať o desiatkach Pišťanekových knižne nepublikovaných článkov v online magazínoch o životnom štýle *InZine* a *T-Station*, v ktorých periodicky publikoval od roku 1999, teda prakticky hneď po ukončení prvej prozaickej etapy. Témy jeho publicistického záujmu sú širokospektrálne. Napríklad v rubrike *Intímna besiedka* odpovedá na otázky typu, ako oddiaľ ejakuláciu. Rubriku uzatvára poznámkou „autora“, ktorý z pozície spisovateľa opäť raz dáva najavo svoju štylistickú kompetenciu a zjavnú formulačnú prevahu nad (zrejme aj fiktívnymi) zasielateľmi otázok do rubriky: „Poznámka autora: Toto nie je odborná

5 V tomto zmysle sa síce dá hovoriť o neustálom smerovaní od autonómneho k heterogénnemu princípu, ako ich vymedzil P. Bourdieu (Bourdieu 2010: 88), treba však aj dodať, že Pišťanek nikdy nebol spisovateľom, ktorý by sa v mocenskom poli aktívne domáhal pozícií či pôct.

52 roč. 69, 2022, č. 1 poradňa. Nie som ani sexuológ, ani gynekológ, ani psychológ či psychiater, ani sa na to nehrám. Neposkytujem individuálne rady, som platený iba za napĺňanie tejto rubriky. Niektoré vaše príspevky gramaticky i štylisticky upravujem, aby dávali zmysel“ (Pišťanek 2008b).

Pišťankove extrémne či extrémistické názory v tomto období sú taktiež formulované z pozície významnej mienkotvornej osobnosti, ktorá má samozrejme právo na kontroverznosť: „Teší ma, že ľudia nie sú úplne ohlúpnutí a že polovica opýtaných v ankete schvaľuje mučenie teroristov. Aj ja k nim patríť“ (Pišťanek 2008d). Prípadne v inom článku:

„Pred takmer desiatimi rokmi som vyvolal škandál na jednej besede so spisovateľmi v Madride, kde som vyhlásil, že je síce v móde nadávať dnes v Španielsku na Francisca Franca a obdobie jeho vládnutia, avšak nebyť jeho, tak by Španielsko dnes bolo približne na úrovni Moldávie, Albánska či Rumunska – a tak by ho aj všetci prijímali. Niektorí lavičiari nahlas protestovali, iní zasa demonštratívne opustili sálu. Až som sa zľakol, že som šťuchol do osieho hniezda. Celkom príjemné však bolo, koľko Španielov rôznych generácií mi po skončení besedy na chodbe podávalo ruku a ďakovalo za moje slová. Nenápadne sa obzerajúc, či ich niekto pri tom nevidí. Neskôr som zistil, že u nás málokto vie, kto bol vlastne Francisco Franco a aj o občianskej vojne v Španielsku má veľa ľudí len hmlisté povedomie“ (Pišťanek 2008c).

Pišťanek sa aj v tejto aktuálnej online publicistike nezriedka vracia k svojmu prozaickému angažmán. Zvyčajne z pozície úspešného spisovateľa, ktorý význam svojej predchádzajúcej tvorby síce naďalej zhadzuje, vyhlasuje ju za brak, ale zároveň jej už aj stavia pomník: „A na záver čosi pre členov môjho fan klubu. Momentálne prebiehajú rokovania o predaji amerických práv na anglický preklad môjho románu Rivers of Babylon. V hre sú tri vydavateľstvá, logicky to dostane ten, kto dá viac. V USA už vyšla prvá recenzia Rivers of Babylon, vzhľadom na to, aký bezcenný brak som napísal, celkom pozitívna“ (Pišťanek 2008a).

V rokoch po ukončení prozaických aktivít Pišťanek opakovane vystupoval v televíznych a rozhlasových talkshow. Po neúspechu jeho vlastnej relácie Márna sláva na krátkodobo vysielajúcej TV Luna účinkoval v úlohe „nahrávača“ vo viacerých talkshow (napríklad MM show Milana Markoviča v sezóne 2004 či v rokoch 2005 – 2011 v rozhlasovom magazíne životného štýlu Sone Müllerovej Esprit). V týchto programoch vystupoval z pozície spisovateľa – žiadne iné profesijné odôvodnenie účasti sa neuvádzalo. V tom čase pracoval ako radový marketingový pracovník softvérovej spoločnosti, čo, samozrejme, nebolo dostatočne plauzibilné vysvetlenie účinkovania v zábavných programoch tohto typu. V odpovedi na novinársku otázku, či sa má on, „slávny spisovateľ“, zhadzovať ako „zabávač-moderátor“, sa Pišťanek odvolával výhradne na masový úspech relácie: „Ak by som raz v svojej záhrade vykopal zlatý poklad a stal sa finančne nezávislým, toto by bola jedna z mála pracovných aktivít, ktoré by som si asi ponechal. Počet našich pravidelných poslucháčov sa blíži k miliónu, to už hádam niečo znamená“ (Taragel 2010).

Spoločenskú prestíž a rozšírenie publika aj o ľudí mimo okruhu čitateľov umeleckej literatúry prinášali Pišťankovi aj adaptácie próz do iných umeleckých druhov. Námetom či scenárom sa podieľal hneď na troch celovečerných filmoch:

Rivers of Babylon (1998), *Muzika* (2007), v ktorom sa Pišťanek navyše objavil vo vedľajšej role člena previerkovej komisie, a *Rukojemník* (2014), kde zasa účinkoval v role mäsiara Bataja.⁶ Jeho najznámejšie prózy sa dočkali aj viacerých rozhlasových a divadelných adaptácií v spektre od činohry SND (*Rivers of Babylon*, 2016) až po slovenských ochotníkov z Vojvodiny (Divadelná sekcia SKOS Erdevík a jej inscenácia *Príhody Ludevíta Dônča*, 2013).

Ak P. Bourdieu považuje diskurz o umeleckom diele za zásadný moment, ktorý sa dnes podieľa na vytváraní jeho zmyslu a hodnoty (Bourdieu 2010: 228), Pišťanek sa do takéhoto diskurzu o vlastných dielach sám aktívne zapájal dokonca aj v rokoch, keď sa už písaniu umeleckej literatúry nevenoval. Z tohto obdobia nepublikovania prózy pochádza nemálo uverejnených rozhovorov s Pišťankom. Často a obsérne sa v nich hodnotiaco vracal aj k bývalej prozaickej činnosti: „Neviem sa tomu ubrániť, ale dnes mám pocit, že celé to moje slávne písanie bolo len rozširovaním negatívnej energie“ (Andrejčáková 2006). Keď ho však Elena Akácsová v inom rozhovore označila hneď v prvej otázke rozhovoru za spisovateľa – maturitnú otázku, Pišťanek neprotestoval, hoci v tom čase maturitnou otázkou nebol (Akácsová 2006). Jeho celebritnému statusu v tomto období zodpovedal aj rozhovor v celoštátnom mienkotvornom denníku pri príležitosti jeho svadby v roku 2006, teda sedem rokov po vydaní poslednej prózy. Ako čerstvý manžel (tak je v rozhovore oslovovaný) a známa osobnosť odhaľuje svoje súkromie: „Neuvažovali sme nad dôležitosťou či zásadnosťou tohto kroku. Jednoducho sme si povedali, že to tak chceme, išli sme za farárom a normálne sme sa zobrali“ (Andrejčáková 2006).

Najčastejšie variovaným a tiež najúspešnejším naratívom Pišťankových próz bol archetypálny či rozprávkový príbeh tretieho brata, Popolvára alebo hlúpeho Jana, teda podceňovaného vidiečana, ktorý sa vydal za úspechom do mesta a napriek všetkým očakávaniam a osobným obmedzeniam – uspel. V subverzívnej podobe to bol príbeh Pišťankových postáv, Rácza, Ulmera, Dônča, Junca. A v kontroverznej podobe to bol aj príbeh P. Pišťanka z Devínskej Novej Vsi, ktorý uspel v Bratislave. Najprv bol prozaikom, ktorý nechcel byť spisovateľom, a potom neprozaikom, ktorý chcel byť spisovateľom.

Štúdia je výstupom grantového projektu VEGA 1/0315/21 *Poetika slovenskej prózy 18. – 20. storočia 2*. Zodpovedný riešiteľ: prof. PhDr. Miloslav Vojtech, PhD. Doba riešenia: 2021 – 2024.

Pramene

- PIŠŤANEK, Peter, 1991. *Rivers of Babylon*. Bratislava: Archa. ISBN 80-7115-026-6.
 PIŠŤANEK, Peter, 1994. *Rivers of Babylon 2 alebo Drevená dedina*. Bratislava: Champagne Avantgarde. ISBN 80-7150-191-3.
 PIŠŤANEK, Peter, 1999a. Kozmický vek. In *Poviedka '99. Literárna súťaž*. Levice: L. C. A., s. 203-216. ISBN 80-88897-34-3.
 PIŠŤANEK, Peter, 1999b. Pišťanek Peter. In *Poviedka '99. Literárna súťaž*. Levice: L. C. A., s. 201-202. ISBN 80-88897-34-3.
 PIŠŤANEK, Peter, 2016. *Mladý Dônč*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovart. ISBN 978-80-8085-521-5.

6 V prípade tohto filmu nešlo o adaptáciu pôvodnej prózy – scenár k nemu vznikol súčasne s románom *Rukojemník – Lokomotívy v daždi*.

- BARBORÍK, Vladimír, 1992. Slovenská kritika pláva vo vlnách Babylonu. In *Fórum mladej literárnej kritiky*. Bratislava: Knižná edícia Fragmentu, s. 22-29. ISBN 80-85508-04-4.
- BARBORÍK, Vladimír, 2018. Na úvod alebo Genéza a premeny spisovateľa. In BARBORÍK, Vladimír – PASSIA, Radoslav, ed. *Spisovateľ ako sociálna rola*. Bratislava: Veda, s. 7-16. ISBN 978-80-224-1682-5.
- BOURDIEU, Pierre, 2010. *Pravidla umění. Vznik a struktura literárneho pole*. Brno: Host. ISBN 978-80-729-4364-7.
- DAROVEC, Peter, 2020. *On, Pišťanek*. Bratislava: Literárne informačné centrum. ISBN 978-80-811-9125-1.
- PÁLKOVÁ, Silvia, 1996. Netreba mať ilúzie. *Pravda*, roč. 6, č. 251 (30. 10. 1996), s. 1. ISSN 1336-197X.
- SOUČKOVÁ, Marta, 2006. K detabuizácii v tvorbe Petra Pišťanka. In ŽEMBEROVÁ, Viera, ed. *Teória umeleckého diela 1*. Acta Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Literárnovedný zborník 19. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s. 75-90. ISBN 80-8068-522-3.

Internetové zdroje

- AKÁCSOVÁ, Elena, 2006. Koho pobodali v putike, ten všade vidí nože. Rozhovor so spisovateľom Petrom Pišťankom. *Knižná revue* [online]. Bratislava: Literárne informačné centrum, roč. 16, č. 26. ISSN 1336-247X. Dostupné online: <https://www.litcentrum.sk/rozhovor/rozhovor-so-spisovateľom-petrom-pišťankom>
- ANDREJČÁKOVÁ, Eva, 2002. Čo prezradí knižnica o spisovateľovi. *SME* [online]. Bratislava: Petit Press, roč. 10, 29. 11. 2002. ISSN 1335-440X. Dostupné online: <https://www.sme.sk/c/743562/co-prezradí-knižnica-o-spisovateľovi.html>
- ANDREJČÁKOVÁ, Eva, 2006. Všetko príde v živote vtedy, keď má. *SME* [online]. Bratislava: Petit Press, roč. 14, 29. 7. 2006. ISSN 1335-440X. Dostupné online: <https://www.sme.sk/c/2826583/vsetko-príde-v-zivote-vtedy-keď-ma.html>
- ANDREJČÁKOVÁ, Eva, 2015. Pišťankov posledný rozhovor v SME: Už nie som schopný tak prežívať písanie. *SME* [online]. Bratislava: Petit Press, roč. 23, 23. 3. 2015. ISSN 1335-440X. Dostupné online: <https://kultura.sme.sk/c/7713828/pišťankov-posledny-rozhovor-v-sme-uz-nie-som-schopny-tak-prezivat-pisanie.html>
- NAGY, Dado, 2014. Stavil som na úprimnosť (rozhovor s Petrom Pišťankom). *Knižná revue* [online]. Bratislava: Literárne informačné centrum, roč. 24, č. 22. ISSN 1336-247X. Dostupné online: <https://www.litcentrum.sk/rozhovor/stavil-som-na-uprimnost-rozhovor-s-petrom-pišťankom>
- PETRÁNSKY ml., Ľudovít, 1996. „Literatúra je len jedna, rovnako ako dejiny,“ hovorí spisovateľ a reklamný textár Peter Pišťanek. *SME* [online]. Bratislava: Petit Press, roč. 4, 12. 12. 1996. ISSN 1335-440X. Dostupné online: <https://www.sme.sk/c/2098936/literatura-je-len-jedna-rovnako-ako-dejiny-hovori-spisovatel-a-reklamny-textar-peter-pišťanek.html>
- PIŠŤANEK, Peter, 2008a. Darwinisti a humanisti v diskusných fórach. *T-Station* [online]. Bratislava: Zoznam, roč. 3. ISSN 1337-0189. Dostupné online: <https://archiv.station.zoznam.sk/station/clanok.asp?cid=1208651132059>
- PIŠŤANEK, Peter, 2008b. Myslite pri sexe na futbal. Alebo si precvičujte násobilku. *T-Station* [online]. Bratislava: Zoznam, roč. 3. ISSN 1337-0189. Dostupné online: <https://archiv.station.zoznam.sk/station/clanok.asp?cid=1214809801018>
- PIŠŤANEK, Peter, 2008c. Opäť tu máme blchu, ktorá silou-mocou túži kašľať, aj keď jej Pánboh nedal pľúca. *T-Station* [online]. Bratislava: Zoznam, roč. 3. ISSN 1337-0189. Dostupné online: <https://archiv.station.zoznam.sk/station/clanok.asp?cid=1214809831013>
- PIŠŤANEK, Peter, 2008d. Slušný terorista aby sa dnes pomaly bál uniesť lietadlo! *T-Station* [online]. Bratislava: Zoznam, roč. 3. ISSN 1337-0189. Dostupné online: <https://archiv.station.zoznam.sk/station/clanok.asp?cid=121480978474>
- TARAGEL, Dušan, 2010. Spisovateľ Peter Pišťanek: Písať sa mi už nechce, ale iné robiť neviem. *SME* [online]. Bratislava: Petit Press, roč. 18, 14. 1. 2010. ISSN: 1335-440X. Dostupné online: <https://kultura.sme.sk/c/5188469/spisovatel-peter-pišťanek-pisat-sa-mi-uz-nechce-ale-ine-robit-neviem.html>

Doc. Mgr. Peter Darovec, PhD.
Katedra slovenskej literatúry
a literárnej vedy
Filozofická fakulta Univerzity
Komenského
Gondova 2
811 02 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: peter.darovec@uniba.sk